

GYÖRFI-DEÁK GYÖRGY

Dialectică surâzătoare

Dialectics of Smile

Keywords: Benjamin Hoff; A.A. Milne, *Winnie the Pooh*; Confucius, Buddha, Lao Zi; sour, bitter, good; grimace(s) vs. smile; Taoism

Abstract: *The Vinegar Tasters* is an ancient allegorical composition depicting the three founders of the major Chinese religions and philosophies: Confucius, Buddha and Lao Zi. Each of them is tasting vinegar from a barrel. Confucius has a sour look on his face, Buddha reacts with a bitter expression, but Lao Zi is smiling. The characters featured in A.A. Milne's *Winnie the Pooh* (a famous children's book) are used by the American writer Benjamin Hoff in order to explain these attitudes and some of the principles of Tao philosophy at the same time.

Râsu'-plânsu' e titlul unei poezii de Nichita Stănescu, publicată în volumul *Necuvintele*¹. Expresia colocvială a intrat în circulație relativ recent, a trecut peste sensul inițial care viza o situație tragică și comică în același timp. „Este de tot râsu'-plânsu'” descrie sentimentul de perplexitate, starea îngemănată de surprindere și nedumerire, uimire și dezorientare a unui om.

Dacă antonimul verbului *a râde* este *a plânge*, atunci care este cuvântul cu sens opus pentru *surâs*? În dicționare nu sunt menționate antonime nici pentru *a surâde*, nici pentru *a zâmbi*. În *Noul dicționar explicativ al limbii române*, surâsul este definit ca „râs ușor, fără sunete, exprimat numai prin destinderea buzelor; zâmbet”². Prin urmare, sensul opus ar trebui să fie „plâns ușor, fără sunete, exprimat numai prin arcuirea (sau tremurul) buzelor”. O imagine mută a unei triste figuri înlăcrimate. Un verb care se apropie cât de cât de această descriere ar fi *a ofta* (dar nu și dacă acela care oftează nu-și exprimă întristarea prin cuvinte: „of, of, of!”). Verbul *a suspina* mai degrabă se îndepărtează într-o altă direcție.

Idea că surâsului nu i se poate opune nimic merită un zâmbet, deși, sinceri să fim, ne lasă cu un gust amar, un sentiment de nemulțumire. De la vechii filosofi, precum Platon sau Aristotel, ne-am obișnuit să căutăm adevărul apelând la dialog, la revelarea contradicțiilor, la aflarea unei „căi de aur” prin compararea și mixarea extremelor. Multimilenara metodă a dialecticii a făcut carieră în vechiul regim, pentru că a fost utilizată ca instrument de materialiştilor marxiști, deși ea făcuse parte și din arsenalul filosofilor idealiştilor. Pare mai ușor să gândești în termeni de alb și negru, deși nu-i sigur că se va obține o descriere completă a termenilor și fenomenelor. Să cităm un prim exemplu paradoxal: când lumina albă trece printr-o rețea de fire negre, se obțin o serie de curcubeie viu-colorate.

Faptul că lucrurile nu pot fi separate complet ca albe sau negre a fost ilustrat grafic în monada chinezească, Tai Chi, celebrul semn reunind principiile Yang și

¹ Nichita Stănescu, *Necuvintele*, Editura Tineretului, București, 1969.

² *Noul dicționar explicativ al limbii române*, Editura Litera Internațional, 2002; reeditare 2009.

Yin. Într-un cerc, o lacrimă albă se rotește încercând să ajungă din urmă o lacrimă neagră, care, la rândul ei, o urmărește pe cea albă. În plenitudinea fiecărei antisimetrice și dinamice „jumătăți”, se găsește un alt mic cerc, de culoare opusă, semn că, la limită, contrariile se transformă: în întunericul deplin ajunge o rază ca să se facă lumină, în timp ce o strălucire prea puternică orbește, scufundă totul în întuneric. Elementele perechilor de lucruri opuse se interconstruiesc reciproc: „Când toți oamenii vor afla că frumosul este frumos, va apărea și ceea ce este urât. Când [toți] vor afla că binele este bine, va apărea și răul. De aceea, ființa și neființa se nasc una pe cealaltă, ceea ce e greu și ceea ce e ușor se creează una pe cealaltă, ceea ce e lung și ceea ce e scurt se leagă reciproc; ceea ce e înalt și ceea ce e scund se determină reciproc, sunetele, contopindu-se, ajung la armonie, ceea ce precede și ceea ce urmează se succed.”¹

Surâsul, fiind fără de pereche în oglindire negativă, își poartă propria expresivitate. Nefiind condiționat de delimitarea tip *clar-obscur*, el ne poate intriga și vrăji, precum expresia buzelor *Giocondei* lui Leonardo. Nu este singura caracteristică umană de acest fel. Natura noastră cunoaște o sumedenie de aspecte contrarii: bucurie/tristețe, extaz/deprimare, candoare/vinovăție, vitejie/lașitate, dragoste/ură etc. Cele 7 vicii capitale se definesc de la sine prin lepădarea radicală de una dintre virtuțile creștine: orgoliu/umilință, avariție/altruism, desfrâu/castitate, mânie/iubire, lene/sârguință, lăcomie/cumpătare, invidie/bucurie pentru binele aproapelui.

Complicat este antonimul pentru *simplic*. Dar când simplitatea se combină cu naturalețea, rezultă ceva greu de definit și de răsfânt în negativ, un concept filosofic cu aplicații în morală. Discipolii lui Lao Zi, autorul celebrei *Cărți a Căii și Virtuții (Dao De Jing)*² din care am citat mai sus, l-au numit *p'u*, „buturuga necioplită”. Povestește filosoful Zhuang Zi că, în vremea când a împlinit 51 de ani, Confucius și discipolii săi i-au făcut o vizită lui Lao Zi. Acesta medita, rupt cu desăvârșire de lume, stătea atât de țeapăn încât nici nu mai semăna cu o ființă omenească. Confucius a așteptat cât a așteptat, apoi, când a perceput prima mișcare a înțeleptului zis și Lao Dan³, s-a prezentat, adăugând: „Oare ochii mă înșală? O clipă mai înainte, Maestre, trupul domniei tale era ca un trunchi de copac uscat, ca și cum plecaseși pentru totdeauna dintre lucruri și oameni, în veșmântul singurătății!”⁴

P'u se pronunță cu un *u* scurt, din vârful buzelor, ca și cum am sufla un fulg. Când l-a citit pe Zhuang Zi, americanul Benjamin Hoff a avut o revelație. Numele *P'u* îi era extrem de cunoscut – ce-i drept, scris altfel: *Winnie the Pooh*⁵. Adică

¹ Lao Zi, *Dao De Jing* 2

² Există numeroase traduceri în limba română. Citatele prezente au fost reproduse după ediția: Ian Hin-Șun, *Filosoful antic chinez Lao-Tzi și învățătura sa*, Editura de Stat pentru Literatură Științifică, 1953. Potrivit tradiției, am indicat numărul capitolului unde se găsește fragmentul citat.

³ „Bătrânul cu urechi lungi”

⁴ V. Kristofer Schipper, „Daoismul”, în volumul Jean Delumeau (coordonator), *Religiile lumii*, Editura Humanitas, București, 1996, p. 522.

⁵ A. A. Milne, *Winnie the Pooh*, 1926 ; *The House at Pooh Corner*, 1928.

ursulețul Winnie Puh¹, îndrăgitul personaj creat de Alan Alexander Milne, unul dintre umoriștii de la revista *Punch*, cunoscut dramaturg și autor de parodii polițiste. Da, el este ursachele pe care Christopher Robin îl trăgea după sine în vreme ce cobora scările, a cărui scâfârlie făcea: „buf, buf, buf!” ori de câte ori băiețelul cobora câte o treaptă.

Cine zâmbește citind acestea adoptă atitudinea cea mai potrivită pentru studiul ideilor filosofice și morale ale taoismului! Chinezii au o pictură în tuș pe mătase, intitulată *Degustătorii de oțet*. Ea îi reprezintă pe întemeietorii celor Trei Învățăături, respectiv credințe religioase majore din Imperiul de Mijloc: Confucius, Buddha și Lao Zi. Cu toții stau în fața unui butoi umplut cu oțet. Fiecare gustă lichidul din vas. Confucius face o mutră acră, Buddha arată mohorât, numai Bătrânul Copil zâmbește.

Pentru confucianiști, viața părea destul de acră. Percepțiile lor susțineau că prezentul ignoră trecutul și că administrațiile politice de pe pământ au pierdut armonia cu Calea Cerească, adică nu mai urmează regulile de guvernare ale Universului. Prin urmare, Kong Fu Zi a pus accentul pe cultul strămoșilor, a reluat riturile și ceremoniile străvechi, unde împăratul, ca Fiu al Cerului, acționa cu puteri nelimitate în calitate de intermediar între Cer și Pământ. Confucius, reprezentat în pictură cu o tichiuță caracteristică, a prescris cu mare precizie ce muzică, ce ritm, ce pași, ce gesturi și ce fraze să se folosească la curte, a creat un sistem extrem de complex de ritualuri, fiecare menit să fie utilizat pentru un anumit scop, la un anumit moment. Pedanteria maestrului a devenit subiectul unei zicale chinezești menite să sugereze pe deplin ce rol juca conformismul la confucianiști: „Dacă rogojina nu este perfect întinsă, Învățătorul nu se va așeza pe ea.”

Buddha este cea de-a doua figură din pictură, cea însemnată cu un strop de vopsea pe frunte. Pentru el, viața de pe Pământ este amară, deoarece este plină de legături sufletești și de dorințe care provoacă suferință. Lumea este o imensă capcană generatoare de iluzii, este o roată a durerii care se învârtă neîncetat pentru toate ființele subcerești. În încercarea de a găsi pacea interioară, budiștii consideră că trebuie să se ridice din „lumea de colb” și să ajungă la Nirvana, într-o stare unde, literalmente, „nu suflă nici vântul”. Deși, după ce a fost importat din India natală, atitudinea optimistă a chinezilor a modificat considerabil budismul, blânzii credincioși au continuat să fie amărâți de gândul că drumul către Nirvana este întrerupt zilnic de vânturi, de grijile existenței de zi cu zi.

Lao Zi, moșul pletos și cu urechi lungi, susține că oricine poate oricând să redobândească armonia care a existat între Cer și Pământ, în mod natural, de la bun început, numai să evite respectarea *ad litteram* a unor reguli bătute în cuie, precum cele stabilite de confucianism. În *Cartea Căii și a Virtuții*, el arată că Pământul este, în esență, o reflectare a Cerului, ambele spații sunt guvernate de aceleași

¹ Pentru citate și nume de personaje am folosit volumul tradus de Zoe Dumitrescu-Bușulenga: A. A. Milne, *Winnie ursulețul*, Editura Ion Creangă, București, 1973. Ulterior, Sanda Aronescu a realizat o altă versiune: A. A. Milne, *Ursulețul Winnie-Puh*, București, RAO pentru copii, 1998; A. A. Milne, *Cartierul Winnie-Puh*, București, RAO pentru copii, 1998.

reguli etern valabile și nu de decretele arbitrare ale oamenilor. Legile Universului stabilesc nu numai felul cum planetele îndepărtate își parcurg orbitele, ci și felul cum trăiesc păsările în codru și peștii în mare. Potrivit învățării „Bătrânului Copil”, pe măsură ce omul a tulburat echilibrul natural produs și reglementat de legile universale, armonia s-a îndepărtat. Apoi, cu fiecare tentativă de a rezolva forțat situația, s-au creat noi probleme. Lucrurile au propria lor natură intrinsecă – sunt grele sau ușoare, uscate sau umede, rapide sau lente, trăsături care nu pot fi încălțate fără a provoca complicații. Lupta a devenit inevitabilă abia atunci când guvernării au impus din exterior tot felul de norme arbitrare și abstracte. Abia atunci, viața a devenit cu adevărat acră.

Totuși, de ce zâmbește Lao Zi? La urma urmei, oțetul are un gust neplăcut, lucru oglindit și de expresiile celorlalți doi Învățători. În intenția artistului anonim, „Moș Copil” este singurul care și-a dat seama că oțetul respectiv este de fapt Esența Vieții. Conviețuind în armonie cu circumstanțele date, taoiștii preschimbă într-o calitate pozitivă ceea ce altora li se pare că-i o trăsătură negativă. Când o înțelegem și o trăim potrivit naturii, viața își dezvăluie întreaga dulceață.

Ursulețul Winnie este un personaj care ia viața așa cum este, de aceea Benjamin Hoff i-a dedicat o carte întregă, *The Tao of Pooh (Calea ursulețului)*¹, urmată apoi de *The Te of Piglet (Virtutea lui Guiț)*².

Benjamin Hoff a acordat fiecărui personaj din cele două cărți cu Winnie câte o trăsătură definitorie. Ursulețul cu „foarte puțină minte”, dar cu mult bun-simț înăscut, reprezintă *Wu Wei*, principiul non-acțiunii, al fapturilor care urmează calea Universului și nu-și propun să modifice datul natural. Printre multe altele, de aici provine și puterea apei, care „aduce folos tuturor ființelor și nu luptă”³. Ea nu se împotrivesc obstacolelor, ci le înconjoară și curge în continuare nestingherită, în vreme ce macină treptat stânca: „Ceea ce e moale înfrânge ceea ce este dur, cei slabi înfrâng pe cei puternici.”⁴ Lui Zhuang Zi i s-a reproșat că învățătura sa este ca un imens arbore noduros, cu trunchiul sucit și răsucit, cu ramurile masive și cioturoase – nici un dulgher nu va încerca să-l doboare, deoarece lemnul respectiv nu poate fi prelucrat și utilizat. În replică, filosoful i-a atras atenția criticului că frunzișul copacului asigură o umbră deasă, unde omul se poate adăposti în vreme de arșiță pentru a se odihni. Formele sale dinamice, încolăcirile fluide, masivitatea coronamentului constituie o încântare pentru privitor. Arborele nu va fi tăiat de cei care caută material pentru scânduri, deoarece lui i s-a dat de la început o altă menire.

Bufnița cea învățată face parte, negreșit, din grupul confucianiștilor (ori confuzioniștilor?) savanți, iubitori ai regulilor, pe care le aplică necondiționat, un fel de farisei extrem-orientali, care nu vor scoate oaia din fântână dacă s-a nimerit

¹ Dutton Books, 1982.

² New American Library, 1992, ediție cartonată; mai multe ediții broșate la Penguin Books, începând cu 1993. Exemplul lui Hoff a fost urmat de John Tyerman Williams, care a publicat *Pooh and the Philosophers (Ursulețul și filosofii)*, Dutton, 1996.

³ Lao Zi, *Dao De Jing* 8

⁴ Lao Zi, *Dao De Jing* 36

să pice înăuntru într-o zi de sâmbătă¹. Buha promovează „știința de dragul științei”: „Cel care vorbește [mult] nu știe. Cel care știe [mult] nu vorbește.”²

Scepticul și resemnatul măgăruș Iior aparține celor convingși că le știu pe toate, dar ce folos? Iepurilă reprezintă prototipul oamenilor din „secolul vitezei”: individul aflat într-o continuă goană, veșnic preocupat, cu capul plin de planuri și liste ale lucrurilor de rezolvat, tipul: „Trebi. Napecurând!”³ Ei sunt cei care, grăbiți peste măsură, construiesc acoperișul unei case căreia încă nu i-au săpat fundația. Tigrișorul îi simbolizează pe ușuraticii care întâi acționează și abia apoi se gândesc. Totuși, perpetua lor derută are, în general, un deznodământ fericit, astfel încât, atunci când reușesc să ducă la bun sfârșit o treabă, ei pot surâde împăcați: „Asta le place Tigrișorilor!”⁴

Lui Guiț, „animal foarte mic” și în aparență insignifiant, Benjamin Hoff i-a dedicat o carte separată, *Virtutea lui Guiț*⁵. Micul purceluș cu o culoare – ori mai degrabă cu o patină de jeg – specifică, pe care prietenii nu l-au recunoscut după ce femela de cangur Kanga l-a spălat și a devenit roz-bonbon, reprezintă firea marcată de griji, cetățeanul pe care *mass-media* îl terorizează cu știrile de seară și care apoi se retrage în dormitor, unde visează Lilifanți, își adună bruma de curaj, întinde capcane pentru monștri și cade el însuși în ele.

Taoiștii au avut un adevărat cult pentru „animalele foarte mici”, pentru cei defavorizați de guvernările cărturărești în stil confucianist, corupte până în măduva oaselor: săracii, femeile și copiii. „Frații din Codrul Verde” (proscrișii) și „Oaspeții râurilor și lacurilor” (haiducii) îi apărau pe cei oropsiți de sistem. Cum nu aveau voie să poarte arme, vitejii au creat tehnici de arte marțiale deosebit de eficiente, unele dintre ele suple și dinamice, bazate pe preluarea și redirectionarea forței de atac, astfel încât atacatorii cădeau victimă propriei agresiuni. Lao Zi dezaproba folosirea violenței, în care, vorba lui Salvor Hardin, vedea doar „ultimul refugiu al celor incompetenți”⁶: „În stat, nu ai voie să le arăți oamenilor o armă ascuțită.”⁷ Sau, cum stă scris și în Evanghелиi, „Toți cei ce scot sabia, de sabie vor pieri.”⁸

Se zice că Lao Zi, dezamăgit de debandada de la curtea împărătească, și-a dat demisia din modesta funcție de arhivar, s-a urcat pe spinarea unui bivoli și a hotărât să se retragă în pustietatea dinspre soare-apune. Vameșul din trecătoarea Hangu l-a oprit și nu l-a lăsat să treacă până când înțeleptul nu și-a rezumat învățătura pe un sul din plăcuțe de bambus și i-a înmănat-o.⁹ De aceea (se zice) *Dao De Jing* este

¹ V. *Noul Testament*, Matei 12:11

² Lao Zi, *Dao De Jing* 56

³ În textul original: „BISY BACKSON”

⁴ În textul original: „So that’s what Tiggers like!”

⁵ *The Te of Piglet*; noi am folosit versiunea maghiară, *Malacka és a Tao*, traducere de Marianne Kiss, Tericum Kiadó, 1993.

⁶ Isaac Asimov, *Fundația*, traducere românească de Gabriel Stoian, Editura Nemira, București, 1993

⁷ Lao Zi, *Dao De Jing* 36

⁸ Matei 26:52

⁹ V. *Legende chinezești* (De la facerea lumii la Confucius), Editura Univers, București, 1988, pp. 136-137.

atât de concisă. Dacă *The Tao of Pooh* este o carte contemplativă, în *The Te of Piglet*, Benjamin Hoff devine militant. La sfârșitul mileniului al doilea, situația omenirii a devenit îngrijorătoare. În statele puternic industrializate, omul, convins că poate face orice, și-a pierdut bruma de respect față de natură și a tulburat ecologia planetei într-un mod decisiv. Otrăvurile eliberate sistematic în mediul înconjurător au pervertit și spiritele. Lumea întreagă e în continuare o scenă, cum spunea Shakespeare, dar o scenă încrâncenată, dominată de un perpetuu scandal, mediatizat pe micile ecrane și prin rețelele informatice. În literatură și artă, conservatorismul a pus la zid avangardismul, realismul dus la extrem a generat abstracționismul. În biologie, creaționismul se confruntă cu evoluționismul. În fizică, metodele statistice au pus la grea încercare determinismul (unii savanți de renume, printre care și Einstein, au refuzat să accepte ideea că pisica lui Schrödinger e pe jumătate vie, pe jumătate moartă: „Dumnezeu nu joacă zaruri!”). Istoria secolului XX a fost greu încercată de lupta dintre diferitele „-isme”, sisteme filosofice și doctrine economice impuse oamenilor cu sila: izolaționism *versus* unionism; liberalism *versus* socialism; nazism *versus* internaționalism; capitalism *versus* comunism etc. Balta cu nuferi în care trăiam cândva s-a transformat într-o imensă bute cu oțet. Benjamin Hoff a apelat la povestioarele lui Alan Alexander Milne tocmai ca să ne reamintească cine suntem și de unde am pornit: „Literatura pentru copii oferă o întreagă (și fidelă) panoramă a stereotipurilor mentale și comportamentale, a clișeelelor identitare (promovate sau combătute) și a „ingineriilor” ideologice (ori de alt fel) dintr-o epocă sau alta.”¹

2500 de ani după ce a ieșit prin poarta de la trecătoarea Hangu, Lao Zi surâde în continuare, deoarece știe că toate excesele se transformăm finalmente în opusul lor – însă, adevărat, s-ar putea ca numai mică o parte dintre oameni să supraviețuiască unei asemenea catastrofe. În eseul *Abolirea Omului*, Clive Staples Lewis scria despre concepțiile anticului filozof chinez, citându-l pe A. B. Keith: „[Tao] este realitatea de dincolo de orice predicat, abisul ce a fost înainte de Creatorul însuși. Este Natura, este Calea, Drumul. E Calea pe care merge universul, Calea pe care apar lucrurile, veșnic, tăcut și liniștit, în spațiu și timp. Este deopotrivă Calea pe care ar trebui să pășească fiecare om pentru a imita acea traiectorie cosmică și supercosmică, desfășurându-și toate activitățile în conformitate cu acel măreț exemplu.”²

Căutarea armoniei propovăduită de taoism caută să stabilească un echilibru natural între trăsăturile antagonice. De aceea, ca și surâsul, învățătura „Moșului Copil” nu poate fi raportată la nici un alt „-ism”. Taoismul își conține în propria doctrină și trăsăturile radical opuse. Înțelepții chinezi încercau să-și păstreze până la moarte naturalitatea și ingenuitatea sufletelor de copii. Scrie în *Cartea cărții și a virtuții*: „Cine cuprinde în sine desăvârșitul de seamănă cu un nou născut. Șerpii și insectele otrăvitoare îl vor cruța, fiarele sălbatice nu-l vor apuca, păsările de pradă

¹ Mihaela Cernăuți-Gorodețchi, *Literatura pentru copii, Sintează critică*, Editura Universitas XXI, Iași, 2008, pp. 35-36

² Rodica Albu (coordonator), *Inklings – litera și spiritul*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2004, p. 94

nu-l vor lovi cu ciocul. Oasele sale sunt moi, mușchii săi sunt slabi, dar el ține cu putere [calea].”¹

„Pădurea de o sută de acri” în care trăiesc ursulețul Winnie, purcelușul Guiț, măgărușul Iior, Bufnița, Iepurilă, Tigrișorul, Kanga și puiul ei Ru se numără printre ultimele spații verzi unde copacii seculari nu se tem de ferăstraie, unde cititorul nu se împiedică la tot pasul de punji și sticle de plastic, unde soarele strălucește și încălzește fără mânie, iar singurul norișor de pe cer este un urs legat de un balon, decis să găsească și să se înfrupte din mierea albinuțelor.

¹ Lao Zi, *Dao De Jing* 55